

הרב ישעיה א' שטיינברגר

חולה שיש בו סכנה —

הגדרת "צורך" וגדרי נאמנות הרופא והחולה*

(דיון בדברי מר"ן הגרי"ז בהל' שביתת העשור ובגישת בית בריסק).

תאור המקרה:

מעשה בתינוק חולה, בעיר בוסטון בארה"ב, שעבר ניתוח מסוכן. יום לאחר הניתוח, כשהגיעה השבת, התברר להורים ששהו ליד מיטתו, שכל מגע ערין בו גורם לשינויים ברישום החשמלי של המוניטור, אליו היה הילד מחובר. השינויים נבעו, כנראה, מהתזווה של התינוק בעקבות מגע ידי ההורים או משינויים חשמליים בעקבות המגע. לפני כניסת השבת התקשר האב לגרי"ד סלובייצ'יק ושאלו אם אין בעיה ברבר. הרב, למרות נסיונו להישמע מאופק, השיב כמעט בכעס: איזו מין שאלה זו, הלא התינוק הוא חולה שיש בו סכנה! האב ניסה להסביר את עצמו וטען: במגע ידי איני עוזר לרפאותו כהוא זה, והערר מגע אינו גורע מאומה. אבל הרב בשלו, ממשיך בהתרגשות: אינך מבין שלטיפה שלך מעניקה לתינוק החולה תחושות רוגע וחום אנושי? .. וקטע את השיחה.

השואל היה נבוך. מדוע כעס הרב? האם אין מקום לשאלה? מוכתו לא נתפוגגה עד שנקלע לידיו ספרו של דוד הגרי"ד"ס, מרן הגרי"ז הלוי, על הרמב"ם, שם ראה את דבריו בענין חולה ביום הכיפורים. לאחר תוספת הרישה וחקירה, התהוור לשואל שמבלי משים הוא נגע בנקודה רגישה בבית מדרשה של שיטת בריסק בנושא פיקוח נפש. כעסו של הרב על השואל נבע כנראה מהירושלמי (שהובא במשנה ברורה שכ"ח סק"ו). שם מגנים את ה"נשאל", כלומר רב שצריכים לשאול אותו על חילול

* הרחבת דברים שנאמרו בשיעור לתלמידים בביה"ס לרפואה של האוניברסיטה העברית וה.מ. "הדסה" — עין כרם, ירושלים.

שבת במקום שיש פיקוח נפש, על שלא דרש דיו בפירקא – בדרשה – בהלכות אלו. הגר"ד, כנציג ונצר לרבותיהם של ישראל מושולת בריסק, חרה לו שהפך ל"מגונה" ועל כן קינא לתורת משפחתו, המחמירה בפיקוח נפש. כנראה ציפה שפסיקת הגר"ח, שתובא להלן, תהיה ידועה דיה ודומה לשאלה הנדונה.

לא נאריך כאן בעצם פירוט הצדדים של חילול שבת הנוגעים למקרה. די אם נציין שהשינויים בתמונת הצג של המוניטור נובעים משינויים בזרם החשמלי ודומים במידת מה לשינויים הנגרמים כתוצאה משינויים בלחיצה על רושית הרלק במכונת נוסעת. יש להשוות לאמור בספר שמירת שבת כהילכתה, מהדורה חדשה פרק מ סעיף ג"ח. אין לומר שהשינויים המתחוללים כאן הם בגדר של "פסיק רישא דלא ניהא ליה", שהרי הנוגע בתינוק מעונין לדעת אם לא יצר תגובה מזיקה אצל התינוק – דבר שנבחן בעיקר על ידי המוניטור.¹ יש אמנם צד להקל על פי שיטת הגרש"ז אויערבאך, שאין איסור דאורייתא בפעולה חשמלית אלא אם כן היא כרוכה בהבערת אש – נתון שאינו מתקיים במוניטור. אין איפוא צד של איסור דאורייתא אלא לפי שיטת ה"חזון איש", הגורסת שחשמל איסורו הוא משום בונה, שאז גם עצם הפעילות של המוניטור כרוכה באיסור דאורייתא² (במיוחד כאשר המוניטור, כמו שזה מצוי, מחובר לרשת החשמל), ואכמ"ל.

1. לכאורה אין בכך גיחותא לשינויים השיגרתיים, שאין צורך ענייני בהקרנתם על המסך. מטרת המעקב במוניטור היא לאתר חריגות בעלות משמעות רפואית, שהאב אינו מעונין בקיומן כלל, אלא בהופעתן על מסך המוניטור, לצורך טיפול.

2. לכאורה, דעת החזו"א לאסור משום "בונה" דאורייתא רק את סגירת המעגל החשמלי כמו שכתב החזו"א או"ח סי' ד' אות ט' "ובפתיחת החשמל שמכניסים הורם בחוטים חשיב לעולם כתקע... וכמו שכתב במכתבו לגרש"ז אויערבאך (הובא: בקובץ מאמרים בעניני חשמל ושבט, הוצאת מכון מדעי טכנולוגי לבעיות הלכה, ירושלים תשל"ח בעמ' 61-62): "דתיקון החוט עצמו ממות לחיים הוי בונה". לפי"ז גרימת שינוי בעוצמת זרם שזורם מקודם בחוטים, אינה כאיסור תורה אפילו לשיטת החזון איש. וכן שמעתי לפני כ-20 שנה מהגרש"ז אויערבאך. ולפי"ז בנ"ד אין איסור תורה כלל גם שלא במקרה זיקה נפש. – העורך.

א. דעת הרב המגיד ופסק המשנה ברורה

הגרי"ז (בספרו על הרמב"ם, הלכות שביתת עשור) מספר שאביו הגר"ח היה מורה ובא, בכל חולה שיש בו סכנה, שיאכילו אותו ביום הכיפורים כל צורכו. ולא נאמר הדין שמאכילים אותו פחות פחות מכשיעור, אלא במי שאינו מסוכן עכשיו אבל עלול להגיע לסכנה אם לא יאכל. רבי חיים פסק, איפוא, כדעת המגיד משנה (בפרק ב' מהלכות שבת הל' יד, בסוף דיבור המתחיל "אבל"): "...כשיש בו סכנה [בחולה, י.ש.]... לכל צרכיו מחליץ ואע"פ שאין במניעת דבר שעושין לו סכנה".

לפיכך נקט הגרי"ס, מסתמא, שגם בנידון השאלה הנ"ל, הגם שאין המגע והלטיפה של התינוק בגדר רפואה וגם אין במניעת המגע משום סכנה, אף על פי כן מותר, ואף חובה, לעשות זאת למרות שזה יכול להיות כרוך בחילול שבת.

אכן, בנושא זה של עמדת המגיד משנה נחלקו הראשונים. הביאור הלכה (על סימן שכ"ח סעיף ד, בד"ה "כל שרגילים") הביא רבים שאוסרים לחלל שבת, במקרה שההימנעות לא גורמת לסכנה, ופסק כמותם. נמצא שגם השאלה הנ"ל שנויה למעשה במחלוקת הגר"ח עם המשנה ברורה.³

ב. שיטת הגר"ח מבריסק מתאימה גם לדעת השו"ע

אמנם בגרי"ז משמע שם שלא תלה את דברי הגר"ח בדעת המגיד משנה דוקא, מתוך שחשב להתאים את הדברים גם עם דעת השו"ע (שם, שם, סעיף ה), וזאת אף על פי שהמחבר עצמו חולק על הרב המגיד. (זה מוכח מכך שהחולה נאמן אפילו לקבוע מציאות סכנה ולא רק "צורך" בעלמא. ועשה"ט שלפי הגרי"ז תלויים הנושאים אלו באלו.

3. היה אולי מקום לרונן ולומר שלטיפת התינוק דומה להרלקת הנר, שהותרה בשבת קכ"ח עמ' ב' משום "לייתובי דעתה" של היולדת ואפילו בעיורת. ואותו דין מוסכם הוא לכולי עלמא, כמובן. ועייין שם בתוספות בד"ה "קמ"ל" שכתבו ששם יש הצלה מסכנה, וכן הוא בתוס' ישנים ביומא פ"ג עמ' א בד"ה "חולה". ובאמת, הביאור הלכה הנ"ל הוכיח מאוקימתא זו של רבותינו אלו שחלקו על הרב המגיד, ע"ש. אבל לפי הרב המגיד יש לפרש את הגמרא כפשוטה שמדובר באופן שאין סכנה במניעת הרלקת הנר. ולפי זה הוא הדין בתינוק, שהיעדר ישוב הרעת שבחיבוק אין בו משום פיקוח נפש).

ובלאו הכי יוצא לפי הביאור הלכה הנ"ל שהשו"ע חולק על הרב המגיד. אמנם ראיותיו בדעת השו"ע לא ברורות, לענ"ד, וגם לא הוכיח אלא שהרמב"ן בתורת הארץ ורוב הראשונים חולקים על הרב המגיד, ודו"ק שם.)

ואפשר לומר שיש הבדל בין נידון הרב המגיד ובין נידון הגר"ח, באופן שדינו של האחרון יתקבל לכל הרעות. ופירושו של דבר הוא שהגר"ח עוסק במקרה בו, למרות שאין במניעת האכילה משום סכנה, אף על פי כן יש באכילה משום חיזוק ורפואה, וכן משמע מלשון הגר"ח. מעתה יש לומר שהרפואה היא שמצדיקה את היתר האכילה ולכן כלל אין צריכים להקפיד על השיעורים, וגדר הדבר הוא שכשם שמתרפאים באיסורים כך מתרפאים באיסור יום הכיפורים. לא נחלקו הרב המגיד ושאר הראשונים, שהביא הביאור הלכה, אלא במצב בו אין במעשה האכילה משום תרופה ואין במניעת עשייתו משום סכנה, וכל הענין הוא שיפור ההרגשה בעלמא. שנכחאי גוונא באמת אין הלכה כהרב המגיד.⁴

ולפי האמור יש לדון שניידון שאלתנו זהה ממש לעקרון שביסוד הדיון במקרה בו דן הרב המגיד ולא בזה של הגר"ח, שהרי פשוט הוא שאין בחיבוק התינוק משום תרופה, וגם אין בהימנעות מן המעשה משום הגברת חוליו, אלא יש כאן רק שיפור הרגשה בעלמא. (הרי זה דוגמת "יתובי דעתא" באכילה במקום שהחולה לא ביקש לאכול. ראה תוס' בשבת ותו"י ביומא הנ"ל.) אמנם כזכור, במעשה הנ"ל, הדגיש הגריד"ס שהחיבה שמקבל התינוק תורמת ממש לחיזוקו ולרפואתו. ויש לדון בזה.

4. כן הסבירו במועדים וזמנים חלק א סימן ס; ובהערות הררי קדש של הגר"י כהן על מקראי קדש של הרב פרנק עמ' קמח הע' 6.

ולענ"ד יש ראייה לחילוק זה מסתירת דברי המאירי שזכרה בביאור הלכה הנ"ל. שבמקום אחד נוקט המאירי כרב המגיד ואילו במקום אחר הוא מתיר לחלל שבת כשהרחיצה מחוקת את החולה, עשה"ס. והביאור הלכה נשאר בקושיה. ולפמשנ"ת הם הם הדברים: אם אין במניעת איסור משום סכנה, אך אין תועלת רפואית בחילול השבת, אזי הדבר אסור לפי המאירי, ורק הרב המגיד התיר אפילו בכהאי גוונא. אבל אם יש תרופה בדבר אע"פ שאין במניעת המעשה משום סכנה, אזי מותר לפי הגר"ח, לכל הדיעות.